IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

INTERNET, IJTIMOIY TARMOQLAR VA SUN'IY INTELLEKTNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI

O‘ktamova Dilfuza O‘ktamovna
Navoiy davlat universiteti, tayanch doktoranti
+998914390470
tturobkulov@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada internet, ijtimoiy tarmoqlar va sun’iy intellekt texnologiyalarining yoshlar ongiga hamda axloqiy qarashlariga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida O‘zbekiston yoshlarining raqamli muhitdagi faolligi, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish ko‘lami va AI texnologiyalarining ta’lim hamda kundalik hayotga ta’siri o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar yoshlar uchun bilim olish, ijodiy rivojlanish va muloqot imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, kiberzo‘ravonlik, dezinformatsiya, raqamli qaramlik va akademik halollik muammolarini ham yuzaga keltirmoqda. Maqolada mazkur muammolarni kamaytirish bo‘yicha ta’lim, oila va jamiyat oldidagi vazifalar yoritilgan.

Abstract

This article analyzes the impact of the internet, social networks, and artificial intelligence technologies on the consciousness and moral values of young people. The study examines the digital activity of Uzbek youth, the scale of social media usage, and the influence of AI technologies on education and everyday life. The results show that while digital technologies expand opportunities for learning, creative development, and communication, they also create challenges such as cyberbullying, misinformation, digital addiction, and academic dishonesty. The article highlights the responsibilities of education, family, and society in minimizing these negative effects.

Kalit so‘zlar

internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun’iy intellekt, yoshlar, raqamli qaramlik, kiberzo‘ravonlik, dezinformatsiya, axloqiy tarbiya

Keywords

internet, social networks, artificial intelligence, youth, digital addiction, cyberbullying, misinformation, moral education

Zamonaviy yoshlarni tushunish uchun ularning «raqamli tug'ilganlar» (digital natives) avlodi ekanligi — ya'ni internet, smartfon va ijtimoiy tarmoqlar bilan birga o'sganligi — markaziy metodologik nuqta bo'lib xizmat qiladi. Prensky (2001) taklif etgan ushbu terminologiya keyinchalik bir qator mualliflar — Palfrey va Gasser (Born Digital, 2008), Tapscott (Grown Up Digital, 2009) — tomonidan kengaytirildi va aniqlantirildi. Biroq Don Tapscott ta'kidlaganidek, «raqamli tug'ilganlar» bir xil emas — ular o'rtasida ham raqamli imkoniyatlara kirish (access) va ulardan foydalanish (use) jihatidan katta farqlar mavjud. Bu farqlarni hisobga olgan holda O'zbekiston yoshlarining raqamli muhitdagi holati ko'rib chiqiladi.

O'zbekiston Statistika Agentligi va IT-park ma'lumotlariga asoslanib tuzilgan raqamli portret quyidagicha: 2024-yil ma'lumotiga ko'ra, 15–35 yoshdagi yoshlarning 89 foizi smartfon egasi; ularning 94 foizi har kuni ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi; 78 foizi kuniga 4 soat va undan ko'proq onlayn vaqt o'tkazadi. Tadqiqotimizda o'tkazilgan so'rov (n=450) natijalariga ko'ra:

O'zbekiston yoshlarining ijtimoiy tarmoqlardagi faollik darajasi (n=450, 2024)

Ko'rsatkich	Natija	Foiz

Har kuni ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi	423	94,0%
Kuniga 4+ soat onlayn	351	78,0%
Asosiy axborot manbai — ijtimoiy tarmoqlar	252	56,0%
Tarmoqlar qadriyatlariga ta'sir qilyapti deb biladi	193	42,9%
Axborot manbalarini doim tekshirib ko'radi	153	34,0%
Kiberzo'ravonlikni boshdan kechirgan	194	43,1%

So'rov natijalarini demografik jihatdan tahlil qilganda quyidagi qonuniyatlar namoyon bo'ladi: 15–19 yoshdagi o'smirlar 20–35 yoshlilar ga nisbatan ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq vaqt o'tkazadi (o'rtacha 5,8 soat vs 4,1 soat); ayollar erkaklar ga nisbatan Instagram va TikTokda faolroq; erkaklar YouTube va online o'yinlarda faolroq; poytaxt yoshlari viloyat yoshlariga nisbatan internet foydalanishning barcha ko'rsatkichlari bo'yicha yuqoriroq.

Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar axloqiy qiyofasiga ta'sirini muvozanatli tahlil qilish zarur — faqat salbiy yoki faqat ijobiy tomonni ko'rsatish ilmiy jihatdan noto'g'ri bo'ladi.

Ijobiy ta'sir yo'nalishlari: birinchidan, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning ijtimoiy muammolar (ekologiya, inson huquqlari, tengsizlik) haqida xabardorligini oshirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qilmoqda. O'zbekistonda #Yoshlar va #YangiOzbekiston hashtaglari ostida yuzlab yoshlar faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon etmoqda. Ikkinchidan, ijodiy o'z-o'zini ifodalash imkoniyati: TikTok va YouTube platformalari yosh o'zbek blogerlari, musiqachilar, rassomlarga keng auditoriyaga chiqish imkonini berdi. Bu ijodiy va professional o'z-o'zini rivojlantirish omili sifatida ijobiy axloqiy ta'sir ko'rsatadi. Uchinchidan, bilim va ta'lim resurslari: YouTube'dagi ta'limiy kanallar, Telegram'dagi bilim guruhlar, Coursera va edX platformalari yoshlarga sifatli bilim olish imkonini bermoqda. To'rtinchidan, hamjamiyat va mansublik hissi: manfaatdosh guruhlar — kitobxonlar klubi, ilmiy muloqot, ona tili targ'ibotchilari — onlayn hamjamiyatlar orqali bir-birini qo'llab-quvvatlaydi.

Salbiy ta'sir yo'nalishlari: birinchidan, kiberzo'ravonlik (cyberbullying) — so'rov ma'lumotlariga ko'ra, respondentlarning 43 foizi kiberzo'ravonlikni bevosita boshdan kechirgan. Kiberzo'ravonlikning o'zbek yoshlar muhitida eng keng tarqalgan shakllari: haqoratli izoh (trolling) — 68% holatlarda; shaxsiy ma'lumot va rasmlarni ruxsatsiz tarqatish — 24% holatlarda; guruhli bosim va xo'rlash — 19% holatlarda. Ikkinchidan, dezinformatsiya va media manipulyatsiya: so'rov ishtirokchilarining faqat 34 foizi axborot manbalarini doimiy tekshirib ko'rish odatiga ega. «Fake news»ni aniqlash metodlarini biluvchi yoshlar soni esa atigi 28 foizni tashkil etadi. Uchinchidan, ijtimoiy taqqoslash va o'z-o'zini past baholash: Jonathan Haidt va Jean Twenge tadqiqotlari (2023) Instagram'dagi «mukammal hayot» tasviri va keng ko'lamli ijtimoiy taqqoslashning, ayniqsa o'smir qizlarda, depressiya va tashvish darajasini oshirishiga dalil keltirdi. To'rtinchidan, raqamli qaramlik: Tadqiqotimizda respondentlarning 61 foizi telefonini qo'lida bo'lmasa, noqulaylik sezishini bildirdi; 39 foizi kuniga bir necha marta kechasi ham telefonini tekshirishini e'tirof etdi. Bu «Fear Of Missing Out» (FOMO) sindromining keng tarqalganligini ko'rsatadi.

Sun'iy intellektning (AI) yoshlar hayotiga kirib kelishi yangi darajada murakkab axloqiy muammolar silsilasini yuzaga keltirmoqda. Bu muammolarni uch asosiy guruhda ko'rish mumkin.

Birinchi guruh — akademik halollik muammolari. ChatGPT, Gemini va shunga o'xshash katta til modellari yoshlarga imtihon ishlari, esse va loyihalarni «yechishda» yordam bermoqda. 2023-yilda Stanford Universiteti o'tkazgan so'rov talabalarning 51 foizi AI yordamida bajarilgan ishni o'z ishi sifatida topshirganini ko'rsatdi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ham ushbu muammo keskinlashmoqda. Bu nafaqat akademik halollik, balki yoshlarning mustaqil fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish va mas'uliyat qobiliyatlariga ham zarar etkazmoqda.

Ikkinchi guruh — deepfake va axborot yaxlitligi muammolari. Deepfake texnologiyasi — neyron tarmoqlar yordamida yaratilgan soxtama video va audio — ijtimoiy tarmoqlarda tezda tarqalmoqda. Siyosatchilarga, mashhur shaxslarga, hatto oddiy yoshlarga nisbatan yaratilgan deepfake'lar nafaqat dezinformatsiya tarqatadi, balki kimningdir sha'n va obro'siga, shaxsiy hayotiga jiddiy ziyon etkazishi mumkin. Bu yangi axloqiy muammo — «kimning yuzini ko'rib ishonish mumkin?» — raqamli haqiqatning o'ziga xos inqirozini ifodalaydi.

Uchinchi guruh — algoritmik manipulyatsiya va axloqiy avtonomiya. Ijtimoiy tarmoq algoritmlari foydalanuvchining xulq-atvor ma'lumotlarini tahlil qilib, unga «mos» kontentni uzluksiz ko'rsatib boradi. Bu «personalizatsiya» bir tomondan qulaylik yaratsa, boshqa tomondan foydalanuvchining axborot muhitini toraytirib, uning mustaqil fikr yuritish va axloqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini cheklaydi. Zeynep Tufekci (Twitter and Tear Gas, 2017) va Francis Haugen's (Facebook whistleblower, 2021) ma'lumotlari shuni ko'rsatdiki, «engagement» algoritmlar qutblashuv, g'azab va ziddiyatli kontentni organik ravishda targ'ib qiladi — chunki bu kontentlar ko'proq reaktsiya uyg'otadi.

Chuqur intervyularda (n=30) ekspertlarning 87 foizi AI texnologiyalarining yoshlar axloqiy tarbiyasiga ta'sirini jiddiy deb baholadi. Pedagog-ekspert O.Nazarova (Toshkent DPI): «Bugun talaba ChatGPT bilan esse yozsa, ertaga u mustaqil fikrlay oladimi? Bu faqat akademik muammo emas — bu insonning o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatining yo'qolishi muammosidir».

Xulosa: internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar axloqiy qiyofasiga nisbatan neytral texnik vosita emas — ular kuchli ijtimoiy shakllantiruvchi kuchdir. Bu kuchni to'g'ri yo'naltirish, uning ijobiy tomonlarini maksimallashtirish va salbiy oqibatlarini kamaytirish zamonaviy ta'lim, oila va davlat siyosatining asosiy vazifasiga aylanmog'i shart.

Foydalanilgan adabiyotlar / References

1. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon, 9(5), 1–6.
2. Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*. Basic Books.
3. Tapscott, D. (2009). *Grown Up Digital*. McGraw-Hill.
4. Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press.
5. Twenge, J. M. (2023). Research on social media and adolescent mental health.
6. Haidt, J. (2023). Studies on social comparison and youth well-being.
7. Stanford University. (2023). Survey on AI use in academic work.
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika Agentligi. (2024). Yoshlar va raqamli texnologiyalar bo‘yicha statistik ma’lumotlar.
9. IT Park Uzbekistan. (2024). Digital transformation and youth engagement report.
10. Haugen, F. (2021). Facebook internal documents and algorithmic influence reports.